

kterými disponuje dnešní technika, se vzdálenosti mezi národy sice neobyčejně zkrátily, avšak vnitřně se tou měrou ani zdaleka nesblížily. Ničivé síly, které má v rukou dnešní věda, jsou strašlivě nebezpečné a mravní síly lidstva jim netvoří dostatečnou protiváhu. Je pravda, že německý národ, který svým učením o prvotřídnosti své krve a nadřazenosti své rasy se postavil záměrně a cílevědomě proti všem ostatním národům, byl spravedlivě smeten a rozdrčen, ale za jakou cenu! Myslím, že podobných podniků by si mohlo lidstvo už jen strašně málo dopřátí. Proto je třeba na všech stranách zvýšené bdělosti proti všem silám, které ohrožují úsilí o sblížení a sjednocení lidstva. Tato bdělost není nic snadného a lehkého, jak by se to mohlo zdát v prvních okamžicích po vyhrané válce, tato bdělost je stále kolísajícím dramatickým dějstvím, které si vyžaduje obětavosti i askeze od lidí, kteří nesou vyšší odpovědnost.

Řekl jsem na začátku, že první naší povinností nyní jest vyslovit co nejuplněji svou strašnou zkušenost z této války. Právě tato zkušenost musí být podkladem pro nové utváření našeho národního života. Utrpení této války nás značně sblížilo a lecjaké malichernosti, které nás dělily, vymetlo. Společné utrpení vždycky sblízuje, je však třeba, aby toto sblížení bylo trvalé, aby nepominulo, jakmile pominou vnější jeho příčiny. To jest velkým přítomným úkolem našich umělců slova. Další vývoj naší národní kultury závisí do velké míry na tom, jak plně a pravdivě dovedeme vyslovit, co jsme prožili. Nestojíme o žádná povrchně tendenční díla, jaká se mnoho autorů snaží prosadit, nýbrž o vyslovení zážitků vyvěrajících ze dna naší národní bytosti. Neboť jen taková díla mají trvalou hodnotu a mají schopnost život národa formovat. Bylo by osudnou chybou, kdybychom ze zkušenosti této války nevytěžili všechno, co se z ní dá pro sblížení národa a sblížení národů vytěžit. Její strašlivé oběti byly by marné a zbytečné.

(1945)

KULTURA ZA OKUPACE

Jindřich Chaloupecký

V poslední době jsme se několikrát dočetli náznaků nebo dokonce přímých obvinění, že ti, kdo v letech okupace publikovali, vystavovali, hrá-

li, jsou vlastně všichni jakýmsi kolaboranty. „Autorům, kteří chytrácky postavili svou produkci na pomezí zakázaného a dovoleného,“ napsal Karel Teige v katalogu nedávné výstavy malířky Toyen, „ale kteří byli natolik způsobní, aby tuto mez příliš daleko nepřekročili a nezbavili se úplně možnosti veřejného působení, autorům, kteří se jistou modernější fakturou svých obrazů dovedli odlišit od vyloženého kýče, kompenzující tuto smělost osvědčenou náboženskou nebo tradicionalistickou tematikou, jež měla vyhovovat době zatmění ducha, nezůstal odepřen dost vydatný potlesk. V odporu podívané, která se tehdy zvala kulturním životem, zaznamenávali jsme jen jediný pozitivní a světlý bod s hlubokou vděčností: připomínali jsme si jména několika autorů, jejichž dílo nám bylo vždy drahé a která se v té ohlupující parádě prostřednosti a podprostřednosti vždycky a soustavně skvěla svou neúčastí. Jména několika lidí, bezpodmínečně věrných své myšlence a svému dílu, kteří pohrdli jakýmikoliv taktickými manévry a jimž bylo samozřejmostí, že odmítli konformovat svou tvorbu, věduce, že by nejmenší kompromis znečistil a znehodnotil to, co tvoří podstatu jejich poselství.“

Podobně se vyslovil E. F. Burian ve 12. čísle své Kulturní politiky: „Zatímco pronásledovaní kulturní pracovníci, kteří zůstali věrni programu české avantgardní demokracie, byli buďto popravováni, nebo v koncentračních táborech, nebo bojovali s puškou v ruce za osvobození své vlasti, nebo byli umlčeni, v Čechách a na Moravě několik těch zbylých inteligentů a polointeligentů krmilo naše občanstvo vši možnou kulturou a pakulturou.“

Nuže, myslím, že taková řeč není dobrá. Neboť třeba rozeznávat.

Někteří za oněch let publikovat či vystavovat nemohli; buď že byli přímo na indexu, buď že ráz jejich tvorby anebo samo jejich jméno to naprosto vylučovaly. Bylo nemyslitelné, aby Voskovec a Werich se pokoušeli o další vystupování; stejně by asi bylo bývalo marné chtít vystavovat obrazy onoho vyzývavého vzezření, jakými jsou například obrazy Toyeniny. Ale mohu se dovolat zrovna E. F. Buriana, že se snažil udržet své divadlo za časů protektorátních, i když musil vědět, že se tím vystavuje možnosti perzekuce a že je udrží tak dlouho, pokud dokáže „chytrácky postavit svou produkci na pomezí zakázaného a dovoleného“, či lépe řečeno, pokud se mu podaří předstírat, že ještě toto pomezí nepřesl.

Jistě, vystavovat, vydávat či hrát za okupace vyžadovalo obětí. Bylo třeba uhýbat, kličkovat, používat všelijakých zastíracích manévrů. Bylo nutno tvrdit, že jde „jen o umění“, třeba kdekomu bylo jasno, že v těchto dílech jde o mnohem více. Bylo nutno se tvářit, že protektorátní „kulturní autonomie“ je nejsamozřejmější věcí pod sluncem, třeba Němci si dáva-

li všecku práci, aby dokázali, že je to domněnka docela mylná. Bylo nutno volit témata docela nepolitická, třeba jedině, co nás mohlo zajímat, byly politické osudy našeho národa a celého světa. Ale myslím, bylo to trochu záslušnější a těžší než „soustavně skvíť se neúčastí“. Myslím dokonce, že ten, kdo měl trochu možnosti mluvit, tisknout, vystavovat, a vyhnout se přitom nacistickým přáním, byl povinen udělat, co bylo v jeho silách. Myslím, že to mělo svůj smysl, když v dobách nejkrutější německé hrůzovlády čeští umělci neustupovali teroru a udržovali český kulturní život, „jako by se nic nestalo“. Nacisti, pravda, byli by třeba chtěli toho využít, aby dokazovali světu, jak ohleduplné a blahodárné je jejich protektorství. Ale umělecká díla, o kterých tu mluvíme, byla tak zřejmě protichůdná nacistické estetice, že kdyby se byli pokusili pochlubit se jimi ve světě, byli by jimi jen ukázali, jak dalecí jsou Češi všeho „říšského smyšlení“ – kdyby ovšem vůbec pokládali za vhodné připomínat světu celou československou otázku.

Ale jestli Němci jenom matně tušili, že se v české kultuře přes všechny jejich dohled děje pořád něco nepřístojného, český národ rozuměl docela dobře. Vzpomeňme třeba souborné výstavy Jana Zrzavého, která byla tehdy v Praze uspořádána. Umění Jana Zrzavého nepochybně odpovídá všem požadavkům, které nebožtík Goebbels kladl na zvrhlé umění. Přesto výstava podala úplný obraz díla tohoto malíře: a pražské občanstvo pochopilo, že jest docela zřetelným protestem proti všem nacistickým pokusům o usměrňování a ničení české kultury. Výstava, která by byla jindy vzbudila pozornost omezeného kruhu zájemců o moderní umění, se změnila v manifestaci a její úspěch byl tak nevídaný, že pořadatelé, když skončil její termín, v ní musili pokračovat v jiných místnostech. Dávám tento příklad jako jeden za mnohé. Po celou dobu okupace se vystavovaly obrazy a sochy, které by byly musily dávno vyprovokovat okupanty k zákroku, kdyby ovšem němečtí diktátoři českého kulturního života byli schopni rozeznat, co si neomylně uvědomoval divák český: že český národ si tu hájí v uměleckém díle poslední možnost svobodného výrazu.

Je spravedlivé připomenout tu také zásluhy českých úředníků Moravcova ministerstva lidové osvěty. Šidíce své německé představené na každém kroku a využívající jejich hlouposti a lenosti, podporovali svobodný projev českého umění všemi prostředky. Tak v obou českých nejvýznamnějších výtvarnických časopisech byly reprodukovány kresby Emila Filly, vězněného – jak kdekdokdo věděl – v Buchenwaldu; básně Františka Halase, jež se nesměly tisknout, byly přednášeny na známých a hojně navštěvovaných recitačních večerech; po smrti Ortenově, o jehož židovství udavačský Árijský boj byl dobře zpraven, vyšel v čele známého literární

ho měsíčníku nekrolog, který tím spíše musil upoutat pozornost čtenářovu i cenzorovu, že v něm chyběla jediná věc: jméno zemřelého; a každý si jistě vzpomene na řadu podobných případů.

Je ovšem samozřejmé, že při vši kulturní činnosti bylo třeba přizpůsobit se poměrům. A tady záleží na tom, kdo jenom uhýbal, kdo vědomě nebo nevědomě vycházel vstříc záměrům okupantů a kdo konečně ze situace těžil.

Uhýbat bylo nezbytné. E. F. Burian byl by se zbytečně pokoušel uvést na scénu Žebráckou operu a v závěru Vojny musil alespoň vzít hercům z rukou šavle. A přece nakonec se neudržel „chytrácky na pomezí zakázaného a dovoleného“, jak se vyjadřuje Teige; a je to jen škoda, že nemohl hrát déle. Na to, aby šel do koncentračního tábora, stačilo ovšem, že byl E. F. Burianem, tedy osobností dosti známých názorů a úmyslů: a tu bylo na lidech dosud neznámých, aby nedbajíce rad, jichž se dnes mohou dočítat o tom, že měli „pohrdat taktickými manévry“, v novém avantgardním divadle nebo alespoň divadélku pokračovali ze všech svých sil v tom, co chtěli nacisti zatčením E. F. Buriana znemožnit. Je třeba, aby se dnes dočítali o sobě, že byli „zbylými inteligenty a polointeligenty, kteří krmili naše občanstvo vši možnou kulturou a pakulturou“?

Musíme si ovšem přiznat, že mnozí se německému útlaku nestačili uhýbat a že se křivili a hrbili. Myslím, že úpadek určité části české produkce literární a výtvarnické nutno si vyložit tímto způsobem; a tu má bohužel Teige pravdu, píše-li o zatmění ducha. Bylo smutno člověku, když na výstavách, které chtěly být moderními, se roztahoval stále víc historismus a efektní řemeslo; tentokrát už nezávadnost předstíraná se stávala nezávadností skutečnou a v povolených mezích „autonomního kulturního rozvoje“ se uplatňovaly tendence, které se už začínaly v podstatě i výsledcích shodovat s tendencemi nacistického umění: salonní efektnost, naprostá neaktuálnost formální i tematická, tradičnost, která se rovnala akademismu, a literárnost, která hrozila snížit výtvarnou úroveň české malby na německou úroveň. A stejně smutné bylo, když básník, který byl kdysi jedním ze skupiny Devětsilu, neostýchal se tisknout v těch těžkých letech smavé veršovánky, které byly tak daleko ode všeho přítomného, že to až zahanbovalo. To už nebylo „na hranicích dovoleného a zakázaného“, to už bylo v hranicích dovoleného, a dokonce vyžadovaného. Neboť v této poezii už nebylo nic, co by protestovalo, nic, co by hájilo jakoukoli duchovní pozici; vše se v ní jen lenivě smiřovalo s ubohostí života, který měl být ztenčen někam do živočišného vegetování. Na dovršení ještě začal tento básník vydávat své sbírky v knihovně, kterou agrární Novina a její ruralističtí autoři založili zřejmě proto, aby paralyzovali vliv, který měly básnické edice tzv.

levicových nakladatelství. Řekne se, že to všechno byla slabost; ale myslím, že právě slabost je to, co zabíjí básníky, kultury a národy.

A ještě musíme rozlišovat. Byli také velmi mladí autoři, kteří začínali tehdy svou literární dráhu: a tu se několikrát stalo, že své první příspěvky umísťovali do časopisů krajně podezřelých. Tady však myslím těžko soudit a rozsuzovat. Nezapomeňme, že na tyto mladé lidi se vlastně soustředil všechen mravní i fyzický tlak nacistů a že stěží se jim dařilo zaslechnout někoho, kdo by je v jejich zmatku orientoval, zvláště když někteří pokládali za důstojnější, jak říká Karel Teige za sebe i jiné, se „soustavně skvět svou neúčastí“. Ale tito mladí lidé rostli přece, oni nemohli nerůst – i když možná by to bylo znamenalo, že něco v nich už také se dusí a něco už také roste křivě.

A konečně ještě třetí skupina. To ti, kteří dovedli ono instinktivní přilnutí českého národa k umělecké tvorbě pochopit především jako svou obchodní konjunkturu, a byli ochotni proto sloužit jí až do roztrhání. Když už nestačili publikovat, alespoň upravovali divadelní hry, když už nestačili hrát, alespoň recitovali, když už v Praze prodali své obrazy kdekomu, vydávali se do venkovských měst... Ale jejich věci už patří do kompetence Národní banky, která, doufejme, uplatní na jejich úspory měřítko stejná jako na ostatní válečné zisky.

(1946)

BÁSNÍK, CHARAKTER, POLITIKA

Jindřich Chaloupecký

Nechci hájit romantický názor na umělce. Nechci říkat, že je jiný než ostatní. To, co jej dělá umělcem, je něco hluboce lidského, něco, co má člověk každý. Není výjimkou – druhově. Chtěl bych jenom říci, že v něčem je člověkem více, intenzivněji, bezvýhradněji. Více, intenzivněji, bezvýhradněji vidí, slyší, uvědomuje si. V tom je však jeho výjimečnost a jeho nesnáz. Má trochu jinou zkušenost o světě než ostatní. Pociťuje mnoho věcí, které jiným unikají, a zase mnohé, co jiným bije do očí, jemu často uniká. Proto je vždy trochu cizí mezi lidmi. Nemůže se, jak se říká, konformovat. Nedělá to naschvál. Dokonce, konformoval by se velmi rád. Je to nesnadné, být